

Najaarsexcursie zaterdag 28 september naar Eindhoven

Orgels uit de eerste helft van de twintigste eeuw

De najaarsexcursie die belegd wordt in samenspel tussen de *Brabantse Orgelfederatie*, het maandblad *De Orgelvriend* en de kring Noord-Brabant van de KVOK (*Koninklijke Vereniging van Organisten en Kerkmusic*), staat in het teken van de orgelbouw in Brabant in de eerste helft van de twintigste eeuw. In een toelichting op deze excursie schetst Henk Kooiker de ontwikkeling van de orgelbouw in Noord-Brabant in deze periode. Noord-Brabant heeft tal van voorbeelden van orgels uit deze periode.

KEUZE INSTRUMENTEN

Gekozen is om tijdens deze excursie een selectie van instrumenten uit die periode in de stad Eindhoven te bezoeken. Naast orgels van Verschueren uit Heythuysen (Sint-Trudokerk, 1937/1949, Gerardus Majellakerk, 1956 en Sint-Catharinakerk, 1936) bezoeken we het kenmerkende orgel van de orgelmaker Michiel Maarschalkerweerd (Heilig Hart- of Augustijnenkerk, ook wel Paterskerk genoemd, 1906). In de Gerardus Majellakerk, die in februari van dit jaar aan de eredienst werd onttrokken, kunnen we tevens kennismaken met het altaarorgel dat oorspronkelijk in 1873 door Fr. Uzeel in een oude kas uit 1667 (!) werd gebouwd. Het slotconcert wordt 's middags in de Sint-Catharinakerk verzorgd door de titularis van dit orgel en tevens stadsorganist van

Eindhoven Ruud Huijbregts. Bijzonderheden over de orgels treft u hierna.

AANMELDING EN PROGRAMMA

Deelnemers worden verzocht zich uiterlijk een week tevoren per mail aan te melden via excursie@brabantorgel.nl of per post aan Wim van der Ros, De Naaldenmaker 6, 5506 CD Veldhoven. De deelnemersbijdrage is € 15,00 per persoon. Dat bedrag is inclusief programmaboekje en cd. Aan het eind van deze excursie ontvangen alle deelnemers een die dag te presenteren cd waarop genoemde orgels in orgelspel door Eelco Kooiker, Gerard Habraken, Henk Kooiker, Leen Nijdam en Ruud Huijbregts te beluisteren zijn. Meer en actuele gegevens over deze excursie en de aanmelding hiervoor leest u op www.brabantorgel.nl.

Tijdschema najaarsexcursie

09.30 uur	Welkom in Sint-Trudokerk, Strijpsestraat 129
10.00 uur	Toelichting en presentatie van het orgel door Gerard Habraken
11.15 uur	Gerardus Majellakerk, Gerardusplein 25 Toelichting en presentatie altaarorgel door Eelco Kooiker
13.30 uur	Toelichting en presentatie hoofdorgel door Henk Kooiker Heilig-Hart- of Augustijnenkerk, Tramstraat 37 Toelichting en presentatie van het orgel door Nigel Durrant en Leen Nijdam
15.00 uur	Sint-Catharinakerk (Stadskerk Sint Cathrien), Kerkstraat 1 Opening concert en korte toelichting door Henk Kooiker Slotconcert door Ruud Huijbregts

WIM VAN DER ROS
(TEKST EN FOTOGRAFIE)

Het Noord-Brabantse orgel in de eerste helft van de twintigste eeuw

De periode 1900 tot ca. 1940 werd gekenmerkt door een sterk besef dat het orgel in technische zin te verbeteren is ten opzichte van instrumenten met een mechanische tractuur uit de eeuwen daarvoor. Ook werd geëxperimenteerd met nieuwe, goedkopere materialen, zoals pertinax, rubberdoek en zink. Nog niet zo lang geleden werd die periode dan ook aangeduid als 'vervalperiode'.

Opmerkelijk is dat, min of meer onafhankelijk van de invalshoek, in esthetisch en klanktechnisch opzicht wel aanzienlijke veranderingen zijn aan te wijzen:

1. Komend uit de laatromantiek was een orgel voorzien van pneumatische tractuur en een dispositie die gekenmerkt wordt door veel nuances in de grondstemmen, veel 8-voets registers en ook wel meer 16-voets registers dan in de periode daarvoor.

2. Rond 1925 begint de invloed van de zogenaamde Elzasser Orgelreform ook in ons land door te dringen. Omdat in iedere periode zowel goede als ook kwalitatief minder goede instrumenten zijn vervaardigd, kunnen wij – op afstand van de voorliggende periodes – nu wat beter een objectief oordeel vellen, dat voornamelijk gebaseerd kan zijn op de klank en mogelijkheden van de instrumenten.

Het geheel pneumatische orgel in de Heilig-Hart- of Augustijnenkerk te Eindhoven is een fraai voorbeeld van een laatromantisch instrument van goede kwaliteit, gebouwd door Maarschalkerweerd in 1906. Het orgel is vrijwel ongewijzigd bewaard gebleven en in 2006 volledig gerestaureerd door Slooff orgelbouw en in prima staat.

De eerdergenoemde invloed van de Orgelreform en vooral invloeden uit Duitsland maakten dat ook in ons land weer interesse ontstond voor orgels met een meer op oude instrumenten geënte dispositie; men dacht in de periode rond 1930 dat een renaissance- of barokverzameling van

ven, gebouwd in 1936 door de firma Verschueren en later, mede door oorlogsschade, enigszins aangepast en vooral in de mixturen nog wat aangescherpt.

Ook het ongewijzigde orgel uit 1948 in de Sint-Trudokerk te Eindhoven, eveneens van Verschueren, hoort bij dit type orgel en de eerdere periode, waarvan sommigen nu, al luisterend, weer de zeker aanwezige klankschoonheid menen te horen die we tot voor kort nog ontken.

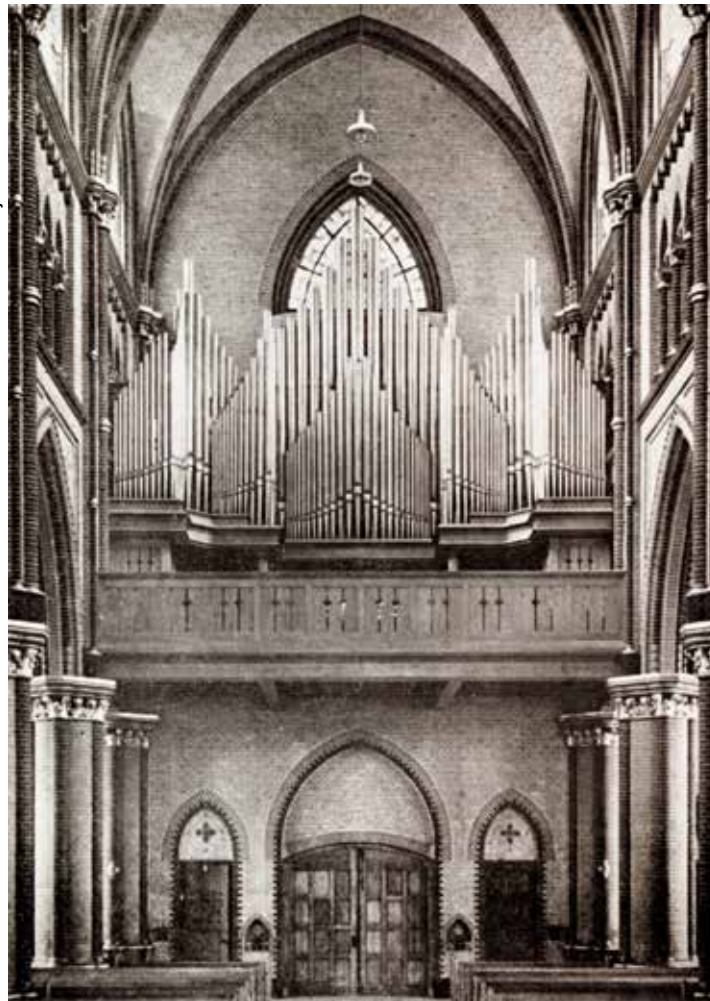
Het opmerkelijke is dat juist op die wat grotere orgels van dit type tamelijk veel literatuur goed tot uitstekend te vertolken is en de naam 'compromisorgel' zou eigenlijk beter kunnen worden vervangen door 'synthese-orgel'. In de najaarsexcursie zullen wij aandacht besteden aan orgels uit deze periode.

Overigens is een van de redenen dat deze orgels wel tot de vervalperiode worden gerekend, het feit dat ze vaak ontstonden in een periode waarin (te) weinig geld voor een goed orgel ter beschikking stond en dus in de materiaalkeuze soms minderwaardige

en weinig duurzame materialen werden gebruikt. Dat staat eigenlijk los van de stijl van de instrumenten.

[Henk Kooiker, akoestisch en orgeladviseur]

Foto uit Gedenkboek 60 jaar Firma L. Verschueren

Eindhoven, Sint-Trudokerk.

registernamen ook een klank uit die periode tot gevolg zou hebben. Praktisch ontstond een eigen 20e-eeuws orgeltype, veelal met elektro-pneumatische tractuur en voorzien van een mix van romantische grondstemmen en weer meer vulstemmen en tongwerken met oude namen zoals Cimbél, Tertiaan, Ranket, Sordun, Kromhoorn enz. Een fraai en goed voorbeeld is het grote orgel in de Stadskerk Sint Cathrien te Eindhoo-

Sint-Trudokerk (Strijp)

Een jaar nadat zij het orgel in de Sint Cathrien bouwden, voltooide Verschueren in 1937 in de Sint-Trudokerk in de wijk Strijp een drieklaviers orgel met 39 registers. Het werd gebouwd met elektro-pneumatische kegelladen. Evenals bij de Cathrien was dr. W. Kerssemakers als adviseur bij de bouw van dit orgel betrokken. Het instrument werd op 24 oktober 1937 ingespeeld door Flor Peeters. Het werd wel het 'kleine Cathrien-orgel' genoemd. Bij bombardementen in 1944 werd de kerk en daarbij het orgel zwaar beschadigd. Nadat de kerk na de oorlog gerestaureerd was, bouwde Verschueren in 1949 een nieuw orgel met ongeveer dezelfde opzet als zijn zwaar beschadigde voorganger.

Sint-Trudokerk (Strijp)

Adviseur was daarbij prof. dr. A. Smijers. De oude windladen en windvoorziening konden opnieuw gebruikt worden, maar praktisch het gehele pijpwerk werd vernieuwd.

Onder advies van Hans van der Harst werd het orgel in 1986/87 gerestaureerd. Daarbij werd op het zwelwerk de Schalmei 4 vt opgeschoven tot 8 vt.

De neogotische Sint-Trudokerk, gebouwd in 1887 en in 1937/38 na brandschade uitgebreid.

Een indrukwekkend klinkend instrument waarop veel orgelstijlen kunnen worden vertolkt. De Sint Trudo heeft een prachtige akoestiek.

Eindhoven-Strijp, Sint-Trudokerk
Bouwer: Verschueren, 1949 (Opus 188)

Hoofdwerk (C-c⁴)

Baardpijp	16 vt
Prestant	8 vt
Salicionaal	8 vt
Bourdon	8 vt
Prestant	4 vt
Gemshoorn	4 vt
Openkwint	2 2/3 vt
Mixtuur	4-7 st
Trompet	8 vt

Positief (C-c⁴)

Gemshoorn	8 vt
Roerfluit	8 vt
Kwintadeen	8 vt
Zingend Prestant	4 vt
Blokfluit	4 vt
Flageolet	2 vt
Sesquialter	2 st
Klein Mixtuur	4 st
Kromhoorn	8 vt

Zwelwerk (C-c⁴, uitgebouwd tot c⁵)

Gedekt	16 vt
Houtenfluit	8 vt
Prestant	8 vt
Spits Gamba	8 vt
Celeste	8 vt
Prestant	4' vt
Dwarsfluit	4 vt
Nazard	2 2/3 vt
Zwitserse Pijp	2 vt
Mixtuur	3-4 st
Trompet	8 vt
Schalmei	8 vt

Pedaal (C-g¹)

Prestantbas	16 vt
Subbas	16 vt
Zachtbas*	16 vt
Octaafbas	8 vt
Gedektbas	8 vt
Prestantbas	4 vt

Mixtuur	3 st
Bazuin	16 vt
Trompet	8 vt

*) transmissie van Zwelwerk

Koppelingen

Gebruikelijke koppelingen (6), sub- en superkoppels (10)

Speelhulpen

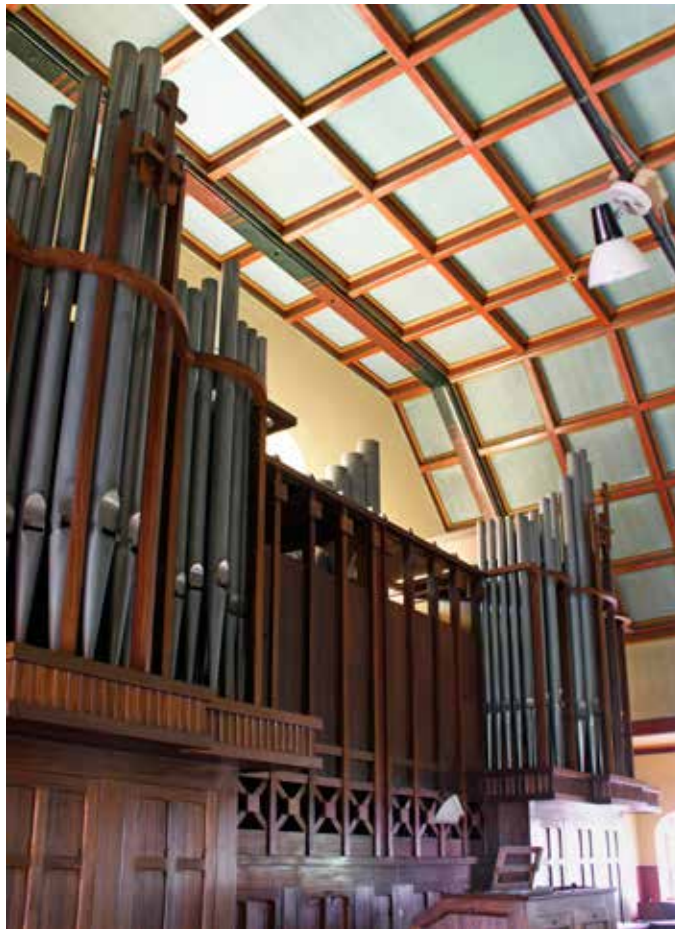
2 vrije combinaties
7 vaste combinaties (pp - p - mp - mf - f - ff - tutti)
Automatisch piano-pedaal (vast en instelbaar)
Tongwerken af
Generaal Crescendo

Toonhoogte a¹ = 440 Hz
Temperatuur evenredig zwevend

Gerardus Majellakerk (hoofdorgel)

In 1956 bouwde Verschuieren voor de Tuindorpkerk in Eindhoven een tweeklaviers orgel met vrij pedaal (eveneens) onder advies van dr. W. Kersemakers. Het orgel stond in twee kassen aan weerszijden van het roosvenster opgesteld, welke kassen verbonden werden door een laag middendeel. Het orgel had veel reserveringen. De uitbreiding werd in twee fasen uitgevoerd. In 1959 volgde de eerste fase. Hierbij werd ook de opstelling van de orgelkassen gewijzigd. In 1965 volgde de voltooiende tweede fase.

Gerardus Majellakerk, hoofdorgel.

De Trompet 8 vt van het zwelwerk werd toen op het hoofdwerk geplaatst. Het pedaal kent naast de Mixtuur drie unit-registerfamilies. Hub. Houët was als adviseur bij de voltooiing betrokken. Na de sluiting van de Tuindorpkerk (2004) werd het orgel overgeplaatst naar de Gerardus Majellakerk. Het verving hier het Vermeulen-orgel uit 1938. De Gerardus Majellakerk is in februari 2013 aan de eredienst onttrokken.

Eindhoven, Gerardus Majellakerk
Bouwer: Verschuieren, 1956, voor Tuindorpkerk (Opus 301)

Hoofdwerk (C-g³)

Prestant	8 vt
Gemshoorn**	8 vt
Roerfluit	8 vt
Octaaf	4 vt
Blokfluit**	4 vt
Kwint**	2 2/3 vt
Superoctaa**	2 vt
Mixtuur	3-4 st
Trompet	8 vt

Zwelwerk (C-g³)

Tolkaan*	8 vt
Holpijp	8 vt
Prestant*	4 vt
Koppelfluit	4 vt
Nachthoorn*	2 vt
Nasard*	1 1/3 vt
Sesquialter*	2 st
Cimbel*	3 st
Kromhoorn*	8 vt

Pedaal (C-f¹)

Contrabas**	16 vt
Subbas	16 vt
Octaafbas	8 vt

Gedektbas**	8 vt
Prestantbas**	4 vt
Mixtuur**	3 st
Fagot**	16 vt
Trompet**	8 vt
Klaroen**	4 vt

Koppelingen

Hoofdwerk - Zwelwerk
Hoofdwerk - Zwelwerk 16 vt
Hoofdwerk - Zwelwerk 4 vt
Pedaal - Hoofdwerk
Pedaal - Zwelwerk
Pedaal - Zwelwerk 4 vt

Speelhulpen

4 Vaste combinaties (p - mf - f - tutti)
1 vrije combinatie
Tongwerken af
Automatisch pianopedaal.

Systeem: elektro-pneumatische kegellade

* = 1959

** = 1965

Gerardus Majellakerk (altaarorgel)

Gerardus Majellakerk, altaarorgel.

Altaarorgel, klaviatuur en binnenwerk.

Het altaarorgel in deze kerk dateert uit 1667. Het werd oorspronkelijk gebouwd voor een kerk in Gits (België). De bouwer is onbekend. In 1873 bouwde Fr. Uzeel in de oude kas een nieuw orgel, waarbij hij ook oud pijpwerk gebruikte. In 1895 werd het orgel in het Antoniusklooster in Kortrijk geplaatst. Vanaf 1923 tot 1952 stond het tot salonorgel omgebouwde orgel bij enkele particulieren. In 1952 werd het verkocht aan de firma Verschueren in Tongeren, die het doorverkocht aan de firma Verschueren in Heythuysen. Deze firma plaatste het onder advies van Hub. Houët geheel gerestaureerde orgel in 1954 in de Don Bosco kerk in Eindhoven. Toen deze kerk in 2006 gesloten werd, werd het orgel in 2007/08 overge-

plaatst naar de Gerardus Majellakerk en gerestaureerd door Nico van

Duren, waar het als altaarorgel op het transept werd geplaatst.

Eindhoven, Gerardus Majellakerk, altaarorgel
 Bouwer: onbekend, 1667, voor kerk in Gits (B)
 Nieuwbouw in oude kas: Fr. Uzeel, 1873
 Restauratie en plaatsing in Don Bosco kerk Eindhoven: Verschueren, 1954 (Opus 313)
 Overplaatsing naar Gerardus Majellakerk en restauratie: Nico van Duren

Manuaal (C-f³)

Bourdon	8 vt
Montre	4 vt
Flûte	4 vt
Quinte	2 2/3 vt
Doublette	2 vt
Flûte b	2 vt
Tierce	1 3/5 vt
Cornet d	3 rgs
Fourniture	3 rgs
Cromorne b/d	8 vt
Voix Humaine b/d (1740)	8 vt

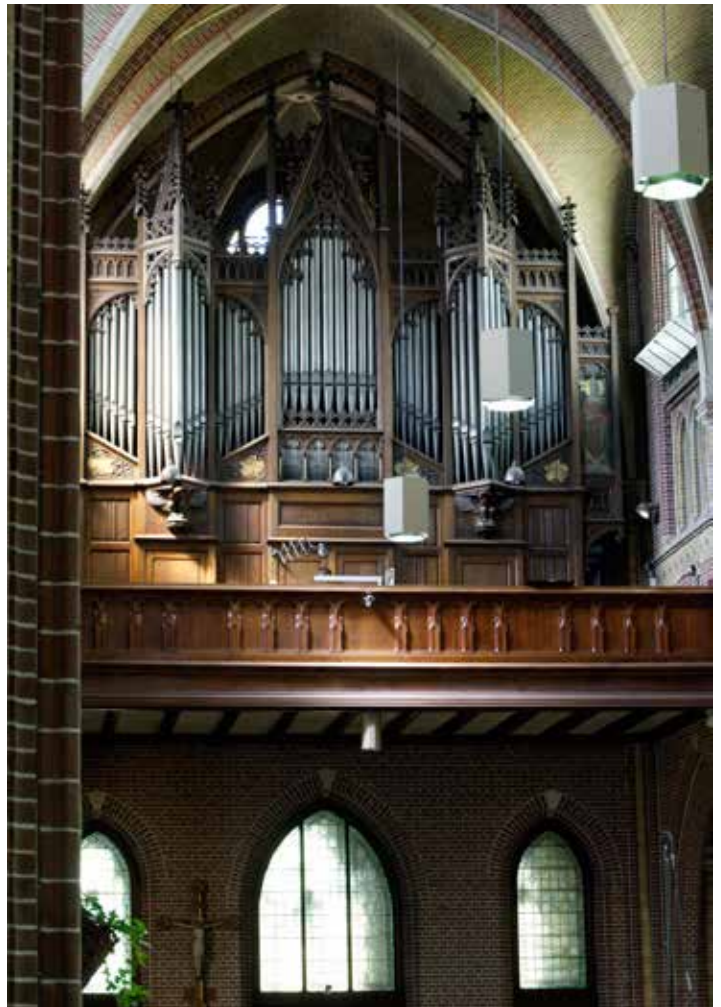
Pedaal (C-d¹)
 Aangehangen
 Temperatuur: evenredig zwevend

Eindhoven, Heilig-Hart- of Augustijnenkerk

In 1906 plaatste Michiel Maarschalkerweerd in deze rectoraatskerk (voormalige Paterskerk) een nieuw orgel. Teneinde een lichtere speelaard te verkrijgen, ging Maarschalkerweerd in die periode over van mechanische naar pneumatische tractuur. Waar zijn orgels lange tijd niet als belangwekkend werden herkend, zijn er vele in de loop der jaren gewijzigd. Mede dankzij de inspanningen van de vroegere organiste Dorthy de Rooij heeft dit orgel echter vrijwel 'ongeschonden' de gewijzigde inzichten in de afgelopen eeuw doorstaan. In 1980 voerde de firma Vermeulen een herstelbeurt uit, waarbij de Viola di Gamba 8 vt, die in 1955 door Van der Peet tot Gamba 4 vt was opgeschoven, zijn oorspronkelijke ligging herkeeg. Het meer dan een eeuw oude orgel is een rijksmonument. Bij de restauratie in 2006 door Slooff Orgelbouw onder advies van Paul van der Woude zijn o.m. de membranen vervangen die door droogte waren aangetast. Ook de laden werden waar nodig hersteld en de tractuur afgeregeld. De contrabasslade werd gereconstrueerd. Een zangrijk maar draagkrachtig orgel, waarop veel te kleuren is en waarop met name romantische literatuur uitstekend tot zijn recht komt.

Detail 'register-toetsen' Maarschalkerweerd.

Eindhoven, Heilig-Hart- of Augustijnenkerk
 Bouwer: M. Maarschalkerweerd, 1906
 Restauratie: fa. Vermeulen Weert, 1980
 Restauratie: Slooff Orgelbouw, 2006

Hoofdwerk (C-f³)		Holpijp	8 vt
Prestant	16 vt	Quintadeen	8 vt
Bourdon	16 vt	Flûte octaviante	4 vt
Prestant	8 vt	Gemshoorn	2 vt
Bourdon	8 vt	Basson-hobo	8 vt
Flûte harmonique	8 vt	Vox Humana	8 vt
Salicionaal	8 vt	Tremelo	
Octaaf	4 vt		
Roerfluit	4 vt	Pedaal (C-d¹)	
Nasard	3 vt	Contrabass	16 vt
Woudfluit	2 vt	Subbas	16 vt
Mixtuur	4-6 st	Cello	8 vt
Cornet	5 st	Gedekt	8 vt
Trompet	8 vt	Bazuin	16 vt
Zwelwerk (C-f³)		Koppelingen	
Vioolprestant	8 vt	Pedaal + Hoofdwerk	
Viola di Gamba	8 vt	Pedaal + Zwelwerk	
Voix Céleste	8 vt	Hoofdwerk + Zwelwerk	

